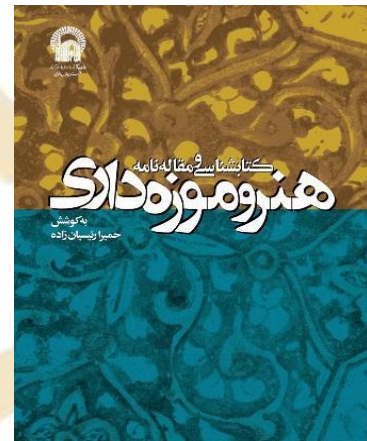

نگاهی به کتابشناسی و مقاله نامه هنر و موزه داری

مریم زبردست^۱

کتابشناسی و مقاله نامه هنر و موزه داری / به کوشش حمیرا رئیس‌یان زاده؛ زیر نظر اداره پژوهش و معرفی آثار معاونت امور موزه‌ها؛ ویراستار سمانه غفاریان. - مشهد: سازمان کتابخانه‌ها، موزه‌ها و مرکز اسناد آستان قدس رضوی، ۱۳۹۲، ۸۰+۳ص.
شابک: (ج. ۱) 978-964-6429-51-2

چکیده

هنر، هنرمند و آثار هنرمندان از دیرباز مورد ستایش بوده است. جنبه های متفاوت هنر از هنر قدیم تا هنر معاصر از خوشنویسی و نقاشی تا هنر معماری و گرافیک هر کدام گوشه ای از این زیبایی را به تصویر می کشند و آثاری که این زیبایی را به دیگران می نمایانند نیز به گونه ای اثر هنری محسوب می گردند.

مقاله حاضر سعی دارد با تعریفی گذرا از کتابشناسی ها، انواع و هدف آنها، به بررسی و ارائه مطالبی برای معرفی "کتابشناسی و مقاله نامه هنر و موزه داری" بپردازد با توجه به انواع کتابشناسی ها و مشخصات آنها، شیوه تنظیم مطالب را بیان و به نحوه معرفی منابع اطلاعاتی در آن بپردازد. همچنین با بیان نقاط قوت و ضعف اثر به نقد و بررسی آن اقدام نماید.

کلیدواژه های موضوعی: کتابشناسی ها، هنر، موزه و موزه داری

^۱ کارشناس بخش محققان کتابخانه مرکزی آستان قدس رضوی - کارشناس ارشد علم اطلاعات و دانش شناسی،

zebardast.maryam@gmail.com

۱. مقدمه

منابع مرجع، ابزار مؤثر برای دستیابی به گستره پژوهش‌های سازمان یافته به شمار می‌آید. از این رو فهرست‌ها و کتابشناسی‌های موضوعی در پاسخگویی سریع و دسترسی آسان به مرجعان و محققان نقش بسزایی دارد. این منابع افزون بر آن که استفاده‌کنندگان را در تشخیص، وجود و شناسایی یک کتاب یا هر منبع دیگری یاری می‌کند، موجبات ثبت پیشینه دانش بشری را نیز فراهم می‌آورد.

کتابشناسی یا کتابنامه معادل واژه انگلیسی بیبلیوگرافی و به معنی تشریح، تفسیر، توصیف، و بررسی کتاب است. پیشینه این اصطلاح که ریشه یونانی دارد تقریباً به ۲۵۰۰ سال پیش می‌رسد (انوشه، ۱۳۷۵، ج ۲: ۱۱۳۵). کتاب‌شناسی صورت یا سیاهه‌ای منظم از آثار مکتوب یک نویسنده یا یک موضوع خاص است که دارای یک یا بیش از یک ویژگی مشترک مانند زبان، شکل، زمان انتشار و جز آن هستند. (افشار، ۱۳۸۵، ج ۲، ص ۱۵۵۹) همچنین، کتابشناسی‌ها به مجموعه‌ای از اطلاعات کتابشناختی توصیفی و گاه تحلیلی اطلاق می‌گردد که با نظم خاصی به قصد استناد و ارائه اطلاعات تهیه می‌شوند. این اطلاعات شامل نام نویسنده، عنوان اثر، مترجم، محل انتشار، ناشر، تاریخ انتشار، تعداد صفحات یا قیمت کتاب است. (همان)

کتابشناسی‌ها از منابع ردیف‌دوم محسوب می‌شوند و به طور کلی به یکی از سه منظور زیر تهیه می‌شوند:

۱. تهیه سیاهه‌ای از آثار درباره یک موضوع یا یک مکان و یا یک شخص؛

۲. تهیه سیاهه‌ای از آثاری که بتوانند پاسخگوی پرسشی خاص باشند؛

۳. تعیین محل دست‌یابی و بازشناسی آثار خاص. (همان، ج ۲، ص ۱۵۶)

کتابشناسی‌ها براساس ملاکهای مختلف تقسیم‌بندی می‌شوند و انواع مختلفی دارند، مانند کتابشناسی انتقادی، توصیفی، تحلیلی، پدیدآور، منطقه‌ای، ملی، جهانی، عمومی، موضوعی یا تخصصی، جامع، گزینشی، جاری، گذشته‌نگر، گزارمانی و غیرگزارمانی. (سلطانی و راستین، ۱۳۷۹، ص ۳۴۶-۳۴۵)

کتابشناسی موضوعی یا تخصصی، سیاهه یا صورتی از آثار در یک زمینه موضوعی خاص است مانند اثر حاضر که در حوزه هنر و موزه‌داری تدوین یافته است. در این زمینه کارهای مشابه دیگری نیز همانند "کتابشناسی هنر" از عباس مافی، "کتابشناسی هنر و معماری پس از انقلاب اسلامی" از فرهنگستان علوم جمهوری اسلامی ایران، "کتابشناسی هنر" از سعادت احمدزاده و "کتابشناسی هنر اسلامی" که در سال ۱۳۸۴ توسط پایگاه اطلاع‌رسانی سراسری اسلامی (پارسا) تهیه شده است. البته کتابشناسی‌های دیگری نیز در زمینه‌های خاص هنری همچون گرافیک، سینما و صنایع دستی وجود دارد.

کتابخانه آستان قدس رضوی علاوه بر این که به عنوان یک مرکز فرهنگی، نیازهای اطلاعاتی مراجعان را در اولویت قرار داده است، در جهت نشر و انتشار آثار تحریر شده محققان و پژوهشگران نیز اقدامات درخور توجهی انجام داده است. یکی از این اقدامات انتشار اثر حاضر است. اثر حاضر حاصل تلاش مرحومه رئیس‌بان زاده می‌باشد که سالهای زیادی را برای گردآوری آن تحمل مشقت نموده است. (روحش شاد)

۲. معرفی اثر

با توجه به تعریف جامع شورای بین المللی موزه ها (ایکوم)^۲ موزه یک نهاد اجتماعی دارای کارکرد آموزشی و پژوهشی است و بنابر ماهیت موزه که در برگیرنده مجموعه ای از آثار خلق شده توسط انسانها از هزاران سال قبل تا کنون است، یکی از بهترین مکانهایی است که محققان و پژوهشگران را در شاخه های مختلف علوم اجتماعی، انسانی و طبیعی جذب می کند و بستری مناسب برای فراهم آوری امکانات آموزشی و پژوهشی فراهم می سازد. موزه آستان قدس رضوی نیز این رسالت را برعهده دارد.

موزه آستان قدس رضوی طی شصت سال گذشته با هدف به نمایش درآوردن بخشی از آثار هنری و فرهنگی سده های اسلامی آغاز به کار کرد که در طی قرون متمادی بر بارگاه مطهر حضرت رضا (ع) وقف و اهداء شده است. اما امروز به عنوان یک مرکز فرهنگی بزرگ در سطح ایران قابلیت آن را دارد که در آینده نزدیک در سطح جهان اسلام مطرح شود و لازمه دستیابی به آن با توسعه موزه ها از کارکرد نمایشی به سمت کارکردهای آموزشی و پژوهشی توسعه یافته است. با توجه به این رویکرد سازمان کتابخانه ها، موزه ها و مرکز اسناد آستان قدس رضوی برآن شده تا در حیطه سازمانی خود منابع لازم را در درجه اول به منظور شناخت و در مرحله بعد، آموزش فراهم آورد. مجموعه ای با موضوعات هنر، موزه، تاریخ هنر، موزه داری و هنرهای موزه ای که در نهایت می تواند راهنما و مرجعی به منظور تحقیقات مرتبط با مقوله موزه باشد. (رئیسایان زاده، ۱۳۹۲)

کتابشناسی و مقاله نامه هنر و موزه داری اولین کتابشناسی است که به معرفی آثار در زمینه هنر، تاریخ هنر، موزه و هنرهای موزه داری می پردازد. این کتابشناسی موضوعی بیش از ۴۰۰۰ مدخل نظیر کتابهای خطی، کتابهای چاپی، پایان نامه ها، انتشارات دولتی (بروشورها و بولتن هایی به ویژه مقاله های مجله ها) را شامل می شود که در حوزه هنر و کلیات آن گردآوری و تنظیم شده است. به عنوان مثال در موضوع تاریخ هنر می توان به اطلاعات ۲۲ عنوان کتاب و ۲ عنوان مقاله و در موضوع *قالی بافی* به اطلاعات ۸۱ عنوان کتاب، ۸ عنوان پایان نامه، ۱ عنوان بروشور و ۱۵۵ عنوان مقاله دست یافت.

۳. شیوه تنظیم

روش تنظیم مجموعه به گونه ای است که ابتدا محدوده موضوعی هر یک از رشته های فرهنگی و هنری مشخص شده است، ۶ موضوع اساسی هنر شامل: کلیات هنر، نقاشی، ظرفهای فلزی، قرآن کریم، آموزش موزه ای، مجسمه سازی و صنایع دستی به عنوان رده اصلی قرار گرفته اند به عنوان مثال کلیات هنر با عدد ۱ مشخص گردیده ۸ عدد بعد آن به موضوعات وابسته به آن نظیر تاریخ هنر، هنر، هنر اسلامی، هنر ایرانی، هنرمندان، فرهنگ و تمدن ایرانی، باستان شناسی، حفاظت و مرمت اختصاص یافته است موضوع نقاشی با عدد ۱۰ مشخص شده و موضوعات وابسته به آن مانند کاریکاتور، طراحی، گرافیک، هنرهای تجسمی و... به دنبال آن آورده شده برای موضوعات دیگر نیز به همین ترتیب عمل شده است به نظر می رسد این ارتباط و وابستگی به دنبال نظر نویسنده صورت گرفته باشد. درگام بعد در حیطه موضوعی انتخاب شده منابع آثار مرتبط با آن موضوع معرفی می شوند در معرفی منابع به ترتیب روش تنظیم الفبایی نام خانوادگی مؤلف به ترتیب کتابهای خطی، کتابهای چاپی، پایان نامه ها، انتشارات دولتی، مقاله ها و مجلات

² International Council Museums

معرفی می‌گردند. هر مورد یا هر مدخل معرفی شده در ابتدا یک شماره دستیابی دارد، سپس مشخصات فهرست توصیفی مدخل و همچنین توصیفگرهای مرتبط با موضوع مستند شده است.

کتاب: نام معکوس مؤلف. «نام کتاب». نام مترجم (در صورتی که کتاب ترجمه شده باشد). محل انتشار، سازمان انتشاراتی، سال انتشار.

نمونه

۳۳. آربون، چیلوز. «سبکها و مکتبهای هنری». ترجمه فرهاد گشایش. تهران، عفاف، ۱۳۸۰

پایان نامه: نام معکوس مؤلف. «عنوان پایان نامه». مقطع تحصیلی، شهر، دانشگاه، سال تحصیلی.

نمونه

۱۲۳۵. حسنی فرد، احمد. «لباس در کردستان». پایاننامه کارشناسی، تهران، دانشگاه تهران، دانشکده علوم اجتماعی و تعاون، ۱۳۵۶.

انتشارات دولتی: نام بروشور، محل انتشار، سازمان انتشاراتی، سال انتشار.

نمونه

۱۴۲۷. «اهداء قالیچه خانم بشارتی به خانواده محترم طبسی و اهداء کردن ایشان به آستان قدس». مشهد، آستان قدس رضوی، ۱۳۷۵.

مقاله: نام معکوس مؤلف. «نام مقاله». نام مترجم (در صورتی که مقاله ترجمه شده باشد). نام نشریه، به ترتیب سال انتشار مجله با حروف اختصاری (س)، شماره انتشار مجله با حروف اختصاری (ش)، (ماه و سال انتشار داخل پرانتز، شروع و پایان صحاف حاوی مقاله با حروف اختصاری (ص).

نمونه

۴۲۹. روح فر، زهره. «نقش عقاب بر کفن های آل بویه» باستان شناسی و تاریخ، س ۲، ش ۲، (بهار و تابستان ۱۳۶۷): ص ۲۳-۲۷

۱-۳. توصیفگرها

در پایان هریک از پنج نوع منبع معرفی شده، باتوجه به عنوان مطلب و موضوع و گستردگی آن توصیفگرهایی مستند شده آورده شده است که بر اساس اصطلاح نامه فرهنگی فارسی اصفاء، سرعنوان موضوعی فارسی، رده بندی دهنده دیویی تاریخ ایران در مورد سلسله های تاریخی انتخاب گردیده اند.

نکته: توصیفگرهای اختصاص یافته به منابع معرفی شده در مواقعی بسیار کم می باشد (معمولاً بین یک تا دو توصیفگر است) که به نظر می رسد موضوعات بیشتر در انتخاب دقیق اثر مؤثر تر باشد.

به عنوان مثال مقاله "رویکرد ماتیس از نگارگری ایرانی" که توسط زهرا شجاعی در کتاب ماه (هنر) و در سال ۸۲ به چاپ رسیده است فقط با توصیفگر "نقاشی ایرانی" نمایه سازی گردیده که می توان توصیفگرهای دیگری نظیر: *هنر ایرانی، هنر اسلامی، نگارگری، هنری ماتیس* (نقاش فرانسوی است که هنرهای ایرانی و اسلامی بی تردید تأثیر زیادی بر خلق آثار وی داشته است) را نیز برای آن ذکر کرد. یا مقاله "موزه فرش ایران" که در مجله آشنا در سال ۱۳۷۱ به چاپ رسیده است فقط با موضوع "موزه ها(موزه فرش ایران، تهران)" مشخص شده است و اگر محقق با موضوع *فرش ایرانی، فرش و یا قالی بافی* به دنبال این مقاله باشد آن را نخواهد یافت. توصیفگرهای کوتاه و محدود

دید خواننده و همچنین دستیابی به اثر را برای وی محدود می‌کند. در کتابشناسی‌ها به خصوص در مورد مقالات و آثار غیر کتابی ذکر توصیف‌گرهای مستند کامل و جامع می‌تواند بسیار ضروری باشد.

۲-۳. نام مؤلف

فهرست مستند مشاهیر و مؤلفان برای مستندسازی اسامی افراد و نمایه‌سازی آزاد در مورد توصیف‌گرهایی که منبع موثقی نداشته‌اند مانند توصیف‌گرهای خاص نظیر اسامی خاص، سازمانها یا افراد بر اساس اصول مستند نمایه‌سازی انجام شده است.

۳-۳. نمایه‌ها

این اثر دارای نمایه‌های کاملی در پایان کتاب است دو ۱- نمایه موضوعی که فهرست توصیف‌گرهای ارائه شده در متن برای معرفی منابع اطلاعاتی است و ۲- نمایه مؤلفان و مترجمان که منابع اطلاعاتی آنان معرفی شده است، خواننده را با استفاده از کدهای رهگیری به کتاب مورد نظر در متن اصلی راهنمایی می‌نماید. این مورد از ضروریات یک کتابشناسی معتبر می‌باشد که در این اثر به خوبی مورد استفاده قرار گرفته است.

نمونه نمایه مؤلفان و مترجمان

ساسانی، فرهاد: ۲۸۷۴، ۲۸۷۵، ۲۸۷۶، ۲۸۷۷، ۲۸۷۸، ۲۸۷۹، ۳۰۹۶

نمونه نمایه موضوعی

معماری اسلامی (تزئینات معماری): ۴۰۰۳، ۴۰۳۶، ۴۲۷۷، ۴۲۸۹

همچنین در پایان این کتابشناسی، فهرست الفبایی آثاری که در متن نامی از آنها برده شده و معرفی شده‌اند به ترتیب عناوین کتابهای خطی، کتابهای چاپی، پایان‌نامه‌ها، انتشارات دولتی و مجلات ذکر شده است.

۴-۳. چکیده

جای یک معرفی هرچند کوتاه از آثار معرفی شده در پایان هر اثر خالی است. یک چکیده مناسب می‌تواند پژوهشگر را در یافتن منبع مورد نظر بسیار یاری رساند زیرا در برخی مواقع عنوان منبع اطلاعاتی نشان دهنده دقیق مطالبی که به آن پرداخته می‌شود، نمی‌باشد بنابراین برای معرفی منبع ذکر چکیده‌ای از محتویات آن بسیار کارگشا خواهد بود.

۴. نکات مورد توجه در این اثر

- از آنجا که کتابشناسیها نوعی منبع شناسی محسوب می‌شوند و به معرفی آثار مربوط به یک موضوع اعم از کتاب، مقاله و پایان‌نامه می‌پردازند، محدوده زمانی موردنظر نیز باید در اینگونه آثار مشخص باشد. در عنوان این کتاب مقطع زمانی خاصی مشخص نشده است. اما در مقدمه اثر سال انتشار منابع اطلاعاتی فهرست شده در این کتابشناسی سالهای بین ۱۳۰۹ تا ۱۳۸۴ شمسی عنوان شده است که با بررسی منابع معرفی شده در این اثر مورد تأیید می‌باشد.

- در مقدمه اشاره‌ای به شیوه تنظیم موضوعات هنری نشده است، نویسنده بر اساس چه فکر و یا شیوه‌ای مطالب این کتابشناسی را تنظیم نموده است. اگر خواننده‌ای به دنبال موضوعی باشد می‌تواند بر اساس ترتیبی خاص آنرا

بیاورد و یا اینکه مطالب مندرج در فهرست مندرجات را باید بازبینی تا موضوع خاص خود را بیاورد. این موضوع می‌تواند مورد دقت قرار گیرد.

- با توجه به شرایط کتابشناسی که همان معرفی منابع می‌باشد مشخص ساختن محل نگهداری منبع (کتاب، پایان نامه) معرفی شده می‌تواند کمک بزرگی به پژوهشگران برای یافتن آن منبع نماید و وجود آن از نقاط قوت کتابشناسی به شمار می‌رود که در این اثر این قضیه مورد توجه قرار نگرفته است.

- در این کتابشناسی منبع برداشت اطلاعات و منابع معرفی شده (منابع از چه طریقی شناسایی شده اند) در مقدمه بیان نشده است، آیا با حضور نویسندگان در مراکز مختلف اطلاع رسانی این امر میسر شده و یا از شیوه الکترونیکی و یا شیوه‌های دیگر برای این کار استفاده گردیده است.

- منابع معرفی شده در این اثر منابع به زبان فارسی و یا ترجمه می‌باشند و منابع انگلیسی و یا زبانهای دیگر مورد توجه قرار نگرفته‌اند.

- نگاهی به تاریخ انتشار آثار معرفی شده (۱۳۸۴-۱۳۰۹) در این کتابشناسی نشان می‌دهد منابع سالهای اخیر در این اثر لحاظ نشده است و کتابشناسی مذکور روزآمد نیست. امید است با ادامه چاپ جلدهای بعدی اثر، این فقدان جبران گردد.

- قوانین فهرستنویسی توصیفی و علامتگذاری‌ها به صورت استاندارد در ارائه اطلاعات مربوط به آثار در این کتابشناسی بدرستی رعایت شده است.

- نکته قابل تأمل دیگر در این اثر که در واقع به عدم اهتمام به موقع سازمان در چاپ و انتشار آن بر می‌گردد این است که سال چاپ اثر ۱۳۹۲ است و اثر حاضر کتابشناسی است که منابع را تا سال ۱۳۸۴ در بر می‌گیرد.

۵. نتیجه‌گیری و پیشنهاد

این اثر در منبع شناسی و معرفی منابع در موضوع هنر و موزه‌داری و شاخه‌های مرتبط با آن برای پژوهشگران بسیار خوب و کارآمد عمل نموده است و منابع بسیار خوبی در آن معرفی شده است. اما با توجه به مطالب بیان شده، برای چاپ جلدهای آینده آن می‌تواند نکات ذیل مورد توجه قرار گیرد:

۱- ارائه چکیده‌ای هرچند کوتاه در پایان آثار معرفی شده: خلاصه کوتاهی از اثر معرفی شده می‌تواند به

انتخاب اثر بسیار کمک نماید زیرا همواره عناوین کتابها و مقالات گویای دقیق مندرجات آن نمی‌باشد.

۲- مشخص نمودن محل نگهداری منابع اطلاعاتی معرفی شده: مشخص ساختن محل نگهداری منابع اطلاعاتی (نظیر کتابها، پایان نامه‌ها، انتشارات دولتی و مجلات) می‌تواند سهولت دستیابی را در حد بالایی فراهم نماید.

۳- افزودن کلیدواژه‌های مستند و مرتبط با منبع معرفی شده: اصطلاحات اختصاص یافته برای معرفی موضوع منابع اطلاعاتی اکثراً بین یک تا دو کلیدواژه است که با افزایش آن انتخاب منبع و شناسایی آنها دقیق‌تر انجام می‌گیرد.

۴- روزآمد سازی کتابشناسی جهت معرفی منابع بعد از سال انتشار منبع: معرفی منابع اطلاعاتی بعد از سال ۱۳۸۴ و تکمیل این کتابشناسی بسیار مفید خواهد بود.

۵- افزودن منابع انگلیسی در موضوعات معرفی شده: معرفی منابع اطلاعاتی به زبان های دیگر می تواند به تکمیل پیشینه پژوهشگران و دستیابی آنان به آثار بیشتر کمک نماید.

منابع و مأخذ

افشار، ابراهیم (۱۳۸۵). «کتابشناسی»، **دایره‌المعارف کتابداری و اطلاع رسانی**. تهران: کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران.

انوشه، حسن (۱۳۷۵). **دانشنامه ادب فارسی**. تهران: موسسه فرهنگی و انتشاراتی دانشنامه.

رئیس‌یان زاده، حمیرا (۱۳۹۲). **کتابشناسی و مقاله نامه هنر و موزه داری**. زیر نظر اداره پژوهش و معرفی آثار معاونت

امور موزه‌ها؛ ویراستار سمانه غفاریان. مشهد: سازمان کتابخانه‌ها، موزه‌ها و مرکز اسناد آستان قدس رضوی.

سلطانی، پوری و راستین، فروردین (۱۳۷۹). **دانشنامه کتابداری و اطلاع رسانی**. تهران: فرهنگ معاصر.

